

Kántor Lajos

Mű-közelben, alkotó-közelben

Domokos Máttyás: Hajnali józanság

Régóta irigylem Domokos Máttyást. Irigylem évtizedeken át megőrzött „öszönös és ősi olvasói kíváncsiság”-áért, a többek közt Borges-szel megvallott „hedonista olvasó” magatartás vállalásáért s e magatartás folyamatos megvalósításáért. A magyar irodalmi élet bizonyos erőterében valószínűleg nem hangzik jól, ha valaki ilyesmit idéz, egyetértőleg: „...aki kizárólag a könyvekből származó esztétikai élvezetért olvas, mint az olvasás érzéki gyönyörűségének a médiuma, akit kora ifjúságától fogva egyfajta intellektuális erotománia bilincsel az irodalomhoz szerelmes vakság s nem teoretikus.” A „szerelmes vakság” persze a kritikus ellen fordítható, akárcsak a teória elutasítása; ám ha visszahelyezzük kontextusukba a kiragadott szavakat, ha azon a vitán belül mérlegeljük őket, amely az irodalom, illetve az irodalomtudomány, irodalomtörténet-írás mai irányára próbál választ adni, hevesen polemizálva az új kánonokkal („az irodalomtudományi citatológiai-protokollban a Marx Károly és Lukács György helyébe lépett Derida” mindenhatóságát, hatra-vakra idézőinek józanságát vonva kétségbe) – már egészen más a helyzet. Bármennyire furcsán, idegenül hangozzék is ebben az információs-internetes világban a könyv adta „lelki táplálék”, Domokos Máttyás szembeszegülését a legújabb kori (de lehet: már tegnapinak minősíthető) divattal alighanem jó volna kiterjeszteni a magyar irodalom különböző centrumaira, a holnapi tanár- és kutatónemzedékért felelős egyetemi katedrára.

Ugyanígy élesen tiltakoznék Domokos Máttyás posztmodern-idegen nézeteinek kizárólagossága ellen hadakozva, ha egy hagyományosabb irodalomszemlélet agresszivitása fenyegetné mondjuk Kulcsár Szabó Ernő vagy Szegedy-Maszák Mihály felfogásának kifejtését. Azt gondolom ugyanis, hogy az irodalomtörténetben, amint az irodalomban is (az „élő” irodalomban), a „ki kit győz le?” kérdése, ideológiája értelmetlen, mert az irodalom lényegével ellenkezik. Ez nyilván nem jelenti az alkotók és művek egymás közti harmóniáját, békéjét, ez a békétlenség azonban – normális körülmények között – úgy működik, ahogy Domokos egyik vitacikkében olvasható: „Mindig és minden korban annyi paradigma létezik egymás mellett békés együttélésben és ugyanakkor gyilkos indulattal tagadva-fojtogatva egymást, ahány eredeti tehetség fellép egy adott korszak történetében. A térképen valóban csak négy fő irány, égtáj létezik, az irodalomban ezerannyi: minden író új paradigma.”

Domokos Máttyásnak nem ez az egyetlen, kitartóan vívott harca jelenik meg a *Hajnali józanság* lapjain. A népiség árnyalt értelmezése, az átkosan elhúzódnó népi-urbánus vita s a nemegyszer manipulációs céllal ehhez kapcsolt zsidókérdés megvilágítása, sorozatos színvallása Illyés Gyula, Németh László mellett, a „Bibó-felejtés” szóvétele, Csoóri *Nappali holdjának* fogadtatásáról szólva a szerzői jóhiszeműség kiemelése, a Csurka-kérdés árnyalt megközelítésének igénye – elégséges jelzés arra vonatkozólag, hogy Domokos könyvében bőven találunk példát az odadobott kesztyű felvételére. Egy interjúban például így válaszol a politikus Csurka Istvánra kérdező riporternek: „A hamis tudatok és erkölcsök színeváltozásának a farsangi forgatagában élünk: permanens forradalom vagy permanens rendszerváltozás helyett permanens tudathasadásban, magyar módra, de az író zsebét bevarrta a politikus, ezért nem tudja zsebre rakni mindazt, ami ebből az aranybányából az övé lehetne.” De nem hajlandó megtagadni a *Deficit* vagy a *Létezés-technika* szerzőjét. Egyszóval Domokos Máttyás nem kerül meg az irodalommal összekapcsolódó politikumot, néha kifejezetten élesen-nyíltan politizál, főként marxistákkal, posztmarx-istákkal, a hatalom régi-új képviselőivel – elsődlegesen azonban irodalomban gondolkodik, hiszen bent az irodalomban él.

Ez az, amiben szinte verhetetlen a *Hajnali józanság* szerzője. S itt nem vádolható népi elfogultsággal – Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky ugyanolyan kedves számára, mint a Nagy Viszonyítási Pont: Illyés. Ebben a tekintetben elfogulatlanak mondható. Egy jellemző példa: amikor az örkényi groteszk táptalaját a pesti blódlí népköltészetében, az aszfaltfolklórban találja meg, természetesnek veszi, hogy ennek megtermékenyítő erejét Kriza János „vadrózsáival” társítsa. Az asszociatív olvasás egyébként is kétségtelen erénye Domokos Máttyásnak. Jóllehet tiltakozik az ellen, hogy irodalmunk magyarázójának szakfelügyelői pózában lássuk, a tárgyában – főként a XX. századi magyar irodalomban – otthonos professzorként ontja az idézeteket, párhuzamokat, emlékeztetőket régiekre, kortársakra. Tudása ugyan professzori, magatartása mégis inkább a céhbeli; hosszú szerkesztői gyakorlata során annyi élményt, annyi közvetlen irodalmi tapasztalatot gyűjtött, hogy már ebből tartósan építezhet. A fontos „adalékok” mégis csak színesítik, meggyőzőbbé, élményszerűbbé teszik tanulmányait, esszéit, kritikáit, a művek elemzésére alapozó irodalomértelmezést. Néha magával ragadja „a tárgy”, olyannyira, hogy már-már stílusosan is azonosul az elemzettel. Mándyról írja: „... amerre ment, Kölnben vagy Budapesten, írói világának a légifolyosójában közlekedett, amit úgy húzott maga után, mint repülő a kondenzcsikját, s ami nem oszlik el, amikor a gép eltűnik az égen.” Pótolhatatlan értéke Domokosnak azonban elsősorban a pontosság, a részletek ismerete és a teljes épület birtokba vétele. Ezt az igényességet alighanem már az Eötvös Kollégiumban kialakította, majd a kéziratokon dolgozva, a Szépirodalmi szerkesztőjeként gyakorolta. A kritikai észrevételek irodalomtörténeti ítéletté szilárdulnak, akár egy-egy polémia hordalékában is. (Ilyennek vélem az „intellektuális frigiditással” megvert kritikusok jellemzését vagy amikor „a neotúztánc megjelenését” regisztrálja „a posztmodern örvén”.)

Mint minden kritikus, Domokos Máttyás sem mentes az elfogultságtól, ha kedvenceiről van szó. Példaként a *Morzsák Weöres Sándor asztaláról* című írását említeném, melyben halhatatlanságot ígér alkalmi rögtönzéseknek; a tehetséget, a zsenit illető tisztelet túlzásai szerencsére ritkák ebben a kötetben. Vitatható állításai nyilván Domokosnak is vannak. Azt hiszem, többekkel igazságtalan, amikor kijelenti: Ady után igazán újat Weöres hozott a magyar versbeszédbe. És Juhász Ferenc? (Nyilván nem nagyságrendi méricskélésre gondolok, csupán az irodalomtörténeti méltányosságra.)

És ha méltányosságról kerül szó, nem tudom elhallgatni visszatérő hiányérzetemet, valahányszor a részekre szakadt magyar irodalom, illetve a kisebbségi magyar irodalomnak közelében jár Domokos Máttyás. Eleve más élethelyzetből, nem tudja és nem akarja esztétikailag megítélni a méltatlan, hátrányos körülmények közt alkotók teljesítményét; illetve, amikor már-már úgy tűnik, hogy mégis erre vállalkozik, ismételen „a helyzet” értelmezésénél ragad le. Tözsér Árpádról többször is ír, ám meg sem kísérel belehelyezni ezt a jelentős költői életművet a kortárs magyar poézis egészébe. (Gion Nándor valamivel jobban jár, itt ugyanis történelem, politikum és esztétikum közelebb kerül egymáshoz Domokos Máttyás két szövegében.) Márpedig, gondolom, ez a fajta „pozitív diszkrimináció”

(vagy inkább negatív diszkrimináció) indokolatlan az irodalomkritikában, az irodalomtörténetben – és nem is illik a kitűnő irodalomértő Domokos Mátyáshoz. (*Kortárs Kiadó*, 1997)